

Bogna Ludwig^a

orcid.org/0000-0002-7755-5835

Urządzony we włoskim guście. Rynek w Świdnicy i jego barokowe dziedzictwo

Decorated in an Italian Style: Market Square in Świdnica and Its Baroque Heritage

Słowa kluczowe: historia urbanistyki, barok, Świdnica, Śląsk

Keywords: history of urban planning, Baroque, Świdnica, Silesia

Rynek w Świdnicy jest jednym z najlepiej zachowanych wewnątrz urbanistycznych na Dolnym Śląsku. Zniszczenia wojenne były stosunkowo niewielkie. Wysoko oceniony jako zbytek ratusz, pomimo katastrofy zawalenia wieży, był objęty opieką konserwatorską. Podobnie zabezpieczono większość kamienic i obiekty małej architektury. Drugie co do wielkości w czasach nowożytnych miasto Śląska¹, główny ośrodek Przedgórze Sudeckiego, swój rozkwit zawdzięczał położeniu na szlaku handlowym i rozwojowi rzemiosła. Zamożność mieszkańców, mimo że uszczuplona wydarzeniami wojny trzydziestoletniej, miała swoje odzwierciedlenie w wyglądzie miasta. Rynek dzięki przebudowom i naprawom po nieszczęśliwym wydarzeniu, pożarze w 1716 roku [Schmidt 1846, t. 1, s. 155, 216; Schirrmann 1909, s. 39], nabrał charakteru reprezentacyjnego barokowego placu. W końcu XVIII wieku docenił to kronikarz, opisując go jako urządzone „we włoskim guście” [Kosmann 1786, s. 28]². Efekt tych przekształceń do dziś odciska się na charakterze krajobrazu urbanistycznego. Mimo to niewiele jest badań poświęconych temu etapowi przemian miasta³. Historycy, a zwłaszcza historycy architektury, koncentrują się na średniowiecznej przeszłości ośrodka. Wyjątek stanowią opracowania Chorowskiej i Lasoty [2013] oraz Nowotnego [2016; 2022].

The Market Square in Świdnica is one of the best-preserved urban interiors in Lower Silesia. It suffered relatively little wartime damage. The Town Hall, highly rated as a relic, despite the catastrophic collapse of its tower, was under conservation. The majority of tenement houses and elements of street furniture were similarly protected. Świdnica, the second-largest city in the early modern period in Silesia,¹ the main center of the Sudeten Foreland, developed thanks to its location along a trade route and the development of crafts. The prosperity of its inhabitants, although diminished as a result of the Thirty Years' War, was reflected in the appearance of the town. The market square, rebuilt and repaired after an unfortunate fire in 1716 [Schmidt 1846, vol. 1, pp. 155, 216; Schirrmann 1909 p. 39], took on the character of a formal square. At the end of the eighteenth century it was appreciated by a local chronicler who recorded that it had been decorated “in an Italian style” [Kosmann, 1786, p. 28].² The effect of this transformation is still imprinted on the urban landscape today. However, there is little research devoted to this phase of the city's transformation.³ Historians and especially architectural historians focus on the medieval past of the city. Exceptions to this include the studies by Chorowska and Lasota [2013], and by Nowotny [2016, 2022].

^a dr hab. inż. arch., Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej

^a D.Sc. Ph.D. Eng. Arch., Faculty of Architecture, Wrocław University of Technology

Cytowanie / Citation: Ludwig B. Decorated in an Italian Style: Market Square in Świdnica and Its Baroque Heritage. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2023, 75:55–70

Otrzymano / Received: 8.07.2022 • **Zaakceptowano / Accepted:** 19.06.2023

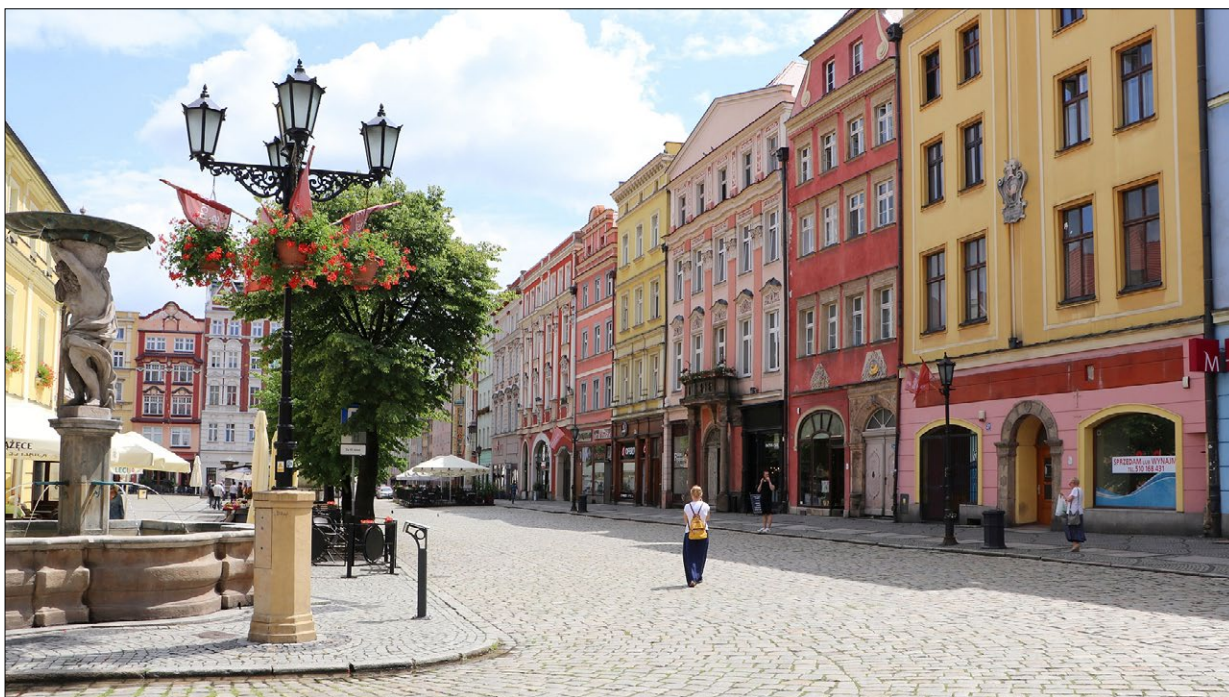
doi: 10.48234/WK75BAROQUE

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

Świdnicę rozplanowano na brzegu rzeki, na terenie opadającym w kierunku zachodu, z wydłużonym placem targowym, między ulicami o układzie równoleżnikowym, Długą i Wysoką, które zbiegały się we wschodniej części miasta. Ulice prostopadłe do nich wyznaczyły pozostałe pierzeje rynku. Rozwój miasta był szybki. Podstawą był handel i rzemiosło, w szczególności piwowarstwo. Potwierdził to wybór na stolicę księstwa świdnicko-jaworskiego w 1296 roku. W 1363 roku książę Bolko II zatwierdził dla miasta prawo magdeburskie. Bogacący się patrycjat szybko zdobył niezależność, wykup wójtostwa nastąpił w 1371 roku, oprócz tego Świdnica zyskała szereg przywilejów gospodarczych [Schmidt 1846, t. 1, s. 20–21; Kotelko 1995, s. 44, 56, 65]. W 1397 roku liczyła kilka tysięcy mieszkańców⁴. Już w XIII wieku powstał na rynku dom kupiecki (przed 1285 r.), a następnie ratusz. Na przełomie XIII i XIV stulecia były to piętrowe obiekty murowane, a blok ratuszowy szczylił się wieżą. W sąsiedztwie ulokowano kramy, na co pozwolenie w 1291 roku wydał książę Bolko I. W drugiej połowie XIV wieku rada miejska zgodziła się na ich rozbudowę w kamienice. Zaczął kształtować się blok śródrynkowy. Kolejno wzniesiono ławy i szmatruz (1377) [Schmidt 1846, t. 1, s. 52; Hanulanka 1973, s. 143; Czerner, Lasota 1997, s. 26–54, 60–72, 77–87; Chorowska, Goliński 2008, s. 7]. Na początku XIV wieku powstawała zwarta, częściowo murowana zabudowa przy rynku i głównych ulicach. Po parcelacji części dawnego placu targowego rynek otrzymał umiarową, prawie kwadratową formę o wymiarach 3 × 3 sznury, około 130 × 130 m. Po stronie wschodniej teren ograniczył płytki kwartał przed jatkami, pierwotnie mieszczącymi się na placu. Od zachodu zabudowa dosunęła się, zmniejszając obszar rynku przez włączenie podcieni [Chorowska, Goliński 2008, s. 5; Chorowska, Lasota 2008, s. 5; Chorowska 2008; Chorowska, Lasota 2013, s. 24–26, 29–30, 305]. Pierzeje zostały wyrównane, a pod koniec XIV wieku budynki murowane przeważały w całym mieście. Przyczyniła się do tego odbudowa po pożarze w 1361 roku i regulacja po kolejnych pożogach w 1376 oraz w 1379 roku pierzei południowej rynku, po których skłaniano do wznoszenia murowanych obiektów [Chorowska, Goliński 2008, s. 6–8; Chorowska, Lasota 2013, s. 35, 87–95; Goliński 2003, s. 99–101]. Pierzeja zachodnia wraz z wcieleniem wcześniejszych podcieni uzyskała ciągłą linię (1350–1530). Po stronie wschodniej na włączonym do parcelacji terenie granica rynku też miała wyrównany przebieg. Jedyne w północnej pierzei zabudowa podcieni objęła tylko część środkową, otrzymała zarys łukowy, wysuwający się w przestrzeń rynku, a wschodni narożnik, pozostawiając przestrzeń dla ul. Grodzkiej, został wycofany [Chorowska 2008, s. 21–22]. Większość domów przyrynkowych już na przełomie XIV i XV wieku miała dwa piętra i szerokie cztero-, pięcioosiowe fasady z wysokimi szczytami, zdobione bogatą kamieniarką, wznoszone na dwóch lub trzech starszych działkach [Hanulanka 1973, s. 232; Chorowska, Goliński 2008, s. 6; Chorowska, Lasota 2013, s. 106, Katalog]. Rynek wybrukowano w połowie

Świdnica was laid out on a riverbank, in an area sloping down towards the west, with an elongated market square, between latitudinal streets Długa and Wysoka, which converged in the eastern part of the town. Perpendicular streets formed the remaining frontages of the market. The town developed quickly. Its progress was based on trade and craft, in particular the brewing industry. In 1363, Duke Bolko II approved a charter based on the Magdeburg law for the town. Its wealthy patriciate soon gained independence—the purchase of the landvogt took place in 1371. In addition, Świdnica gained a number of economic privileges [Schmidt 1846, vol. 1, pp. 20–21; Kotelko 1995, pp. 44, 56, 65]. In 1397, it had several thousand inhabitants.⁴ In the thirteenth century, a merchant's house was built in the market square (before 1285), followed by the town hall. At the turn of the thirteenth and fourteenth century, these were brick two-story buildings, and the town hall had a tower. Market stalls were located in the neighborhood, which was permitted by Duke Bolko I in 1291. In the second half of the fourteenth century, the town council agreed to their extension into tenement houses. The mid-market block started to take shape. Subsequently, market stands and halls (Schmetterhaus) were built (1377) [Schmidt 1846, vol. 1, p. 52; Hanulanka 1973, p. 143; Czerner, Lasota 1997, pp. 26–54, 60–72, 77–87; Chorowska, Goliński 2008 p. 7]. At the beginning of the fourteenth century, compact, partly brick buildings were erected at the market square and in the main streets. After a part of the former market square had been parceled out, the market became an almost square form with dimensions of 3 × 3 schnurs (ropes), approx. 130 × 130 m. On the eastern side, the area was delimited by a shallow town block in front of the butcher's shops, originally located on the square. On the west side the buildings moved closer, reducing the area of the square by extending the bays of houses with arcades [Chorowska, Lasota 2008a and b; Chorowska, Golinski 2008, p. 5; Chorowska, Lasota 2013, pp. 24–26, 29–30, 305]. The frontages were eventually aligned, and by the end of the fourteenth century brick buildings predominated throughout the town. The reconstruction after the fire in 1361 greatly contributed to the construction of brick buildings, as did the adjustment of the southern frontage of the market square after the fires in 1376 and 1379 [Chorowska, Goliński 2008, p. 6–8; Chorowska, Lasota 2013, p. 35, 87–95; Goliński 2003, p. 99–101]. Also the western frontage with the incorporation of previous arcades became a continuous line (1350–1530). On the eastern side of the area included in the parceling-out, the buildings also had an even outline. Only the outline of the northern frontage, where the arcades were only located in the central part while the eastern corner was withdrawn leaving space for Grodzka Street, took the form of an arch protruding into the market [Chorowska 2008, pp. 21–22]. Most of the market houses already had two stories and wide

Ryc. 1. Pierzeja południowa Rynku w Świdnicy z fontanną Atlasa; autorką wszystkich fotografii jest B. Ludwig
 Fig. 1. Southern frontage of the Market Square in Świdnica with the Atlas fountain; all photos by B. Ludwig

XIV wieku [Schmidt 1846, t. 1, s. 126], a w XV stuleciu wyposażono w studnię przy południowo-zachodnim narożniku bloku ratuszowego [Czerner, Lasota 2008].

Zmiany następowały po kolejnych pożarach. W 1393 roku spłonęła wieża ratuszowa, następnie w 1420 roku ogień strawił ją wraz ze znaczną częścią Świdnicy, a odbudowano ją w 1450 roku [Schirrmann 1909, s. 20]. W roku 1528 pożar zniszczył północną i zachodnią stronę miasta łącznie z dwiema pierzejami rynku, wieżą ratuszową oraz dawnym zamkiem książęcym [Cureus 1625, t. 4, s. 85]. Ratusz odtworzono do 1536 roku. Odbudowa wieży w 1548 roku wzbogaciła ją w hełm kryty miedzią, z iglicą i kulą, a następnie w 1555 roku zegar z tarczą 24-godzinną, w 1593 roku wymienioną na 12-godzinną [Die Stadt Schweidnitz 1623; Naso 1667, s. 91; Lucae 1698, s. 920; Schmidt 1846, t. 1, s. 409; Schubert 1911, s. 28]. W południowym narożniku bloku śródrzykowego powstał budynek apteki. W roku 1600 miasto zakończyło budowę wodociągu czerpiącego wodę z pobliskiej wsi Schreibendorf, zasilającego pod ciśnieniem z usytuowanej tam wieży wodnej rynkowe studnie. W następnym roku uruchomiono fontannę w pobliżu domu sukieników, być może była to któraś z opisywanych przez kronikarzy w drugiej połowie XVII wieku [Naso 1667, s. 96–97; Lucae 1698 s. 921]. W 1607 roku postanowiono zaopatrzyć w wodę wszystkie domy w mieście⁵. Połowa XVI stulecia była okresem szczytowego rozwoju gospodarczego opartego na produkcji piwa i sukna, ale także wyrobów metalowych, zwłaszcza noży. Budynki wokół rynku, będące w posiadaniu bogatych, wykształconych patrycjuszów świdnickich o wysokich aspiracjach, odbudowywano zgodnie z modnymi trendami

four- or five-axis facades with high gables at the turn of the fifteenth century, decorated with rich stonework, erected on two or three older plots (Fig. 1) [Hanulanka 1973, p. 232; Chorowska, Goliński 2008 p. 6; Chorowska, Lasota 2013, p. 106, Catalogue]. The market was paved in the middle of the fourteenth century [Schmidt 1846, vol. 1, p. 126], and in the fifteenth century a well was built at the southwest corner of the town hall block [Czerner, Lasota 2008].

Further changes followed devastating fires. In 1393, the town hall tower burnt down, another time together with a considerable part of the town in 1420, and it was not rebuilt until 1450 [Schirrmann 1909, p. 20]. In 1528, a fire destroyed the northern and western parts of the town including the two market frontages, the town hall tower and the former ducal castle [Cureus 1625, vol. 4, p. 85]. The town hall was reconstructed by 1536. The tower was rebuilt in 1548, enriched with a copper-covered dome with a spire and a sphere, and then in 1555 with a clock with a twenty-four-hour dial, replaced in 1593 with a twelve-hour dial [Die Stadt Schweidnitz 1623; Naso 1667, p. 91; Lucae 1698, p. 920, Schmidt 1846, vol. 1, p. 409; Schubert 1911, p. 28]. A pharmacy building was constructed in the southern corner of the mid-market block. In 1600, the town completed the construction of a water supply system that drew water from the nearby village of Schreibendorf supplied market wells with water under pressure from the water tower located there. In the following year, the fountain near the cloth makers' house was put into operation, perhaps it was one of those described by chroniclers in the

Ryc. 2. Fragment pierzei północnej z kamienicami nr 6 i 7
 Fig. 2. Fragment of the northern facade with tenement houses No. 6 and 7

[Chorowska, Lasota 2013, s. 123–125, 293, 297; Nowotny 2016]. Kamienice były najczęściej nadbudowywane i ozdabiane manierystycznymi szczytami, elewacje dekorowano takimiż detalami kamiennymi (ryc. 1) [Hanulanka 1973, s. 235–236; Chorowska, Lasota 2008; Chorowska, Lasota 2013, s. 137, 145–146, 227, 238–239, 258, 297, 307, 310].

Pomyślną koniunkturę przerwała wojna trzydziestoletnia. Początkowo główną uciążliwością były kwatery wojsk oraz kontrybucje. Kolejny okres, lata 1626–1630, przyniósł represje polityczne i religijne [Schmidt 1848, t. 2, s. 32–47, 51, 58–65, 97–98, 110; Kotelko 1995, s. 98, 146–147]. W 1633 roku pożar zniszczył południowo-zachodnią część miasta i przyległe przedmieścia, kolejne budynki zostały zrujnowane latem w czasie oblężenia. Trudny moment nastąpił w 1642 roku wraz z oblężeniem przez wojska gen. L. Torstensonsona i w kolejnym roku przez cesarskie. Ludność przetrzebiły zarazy i głód. Liczba mieszkańców zmniejszyła się z 13 tysięcy do 5 tysięcy. W obrębie murów wznosiło się jedynie 118 domów⁶. Mimo to odbudowa rozpoczęła się od razu po wojnie. Miasto podjęło przede wszystkim starania o wzniesienie kościoła protestanckiego [Schmidt 1848, t. 2, s. 112–140]. Równocześnie odnawiano obiekty i urzędzenia miejskie. Wyremontowano ratusz i jego wieżę [Merian 1650; Der Oder-Strohlm ante 1740; Schubert 1911, s. 28]. W pierwszym etapie odbudowano salę rady i kaplicę (1663) [Die Rathaus-Kapelle 1840; Schubert 1911, s. 33]. W elewacji zaznaczył ją wykusz prezbiterium. Zniszczona w 1633 roku wieża

second half of the seventeenth century [Naso, 1667, pp. 96–97; Lucae 1698 p. 921]. In 1607, it was decided to supply all the houses in the town with water from the intake.⁵ The mid-sixteenth century was the period of the town's peak economic development based on the production of beer and cloth, but also metal products, especially knives. The buildings around the market square, owned by wealthy, educated patricians of Świdnica with high aspirations, were rebuilt according to contemporaneous trends [Chorowska, Lasota 2013, pp. 123–125, 293, 297; Nowotny 2016]. The tenement houses were most often vertically extended and decorated with Mannerist gables, and the elevations were decorated with stone details [Hanulanka 1973, pp. 235–236; Chorowska, Lasota 2013, pp. 137, 145–146, 227, 238–239, 258, 297, 307, 310; Chorowska, Lasota, 2008].

The town's prosperity was interrupted by the Thirty Years' War. Initially, the main nuisance was the quartering of troops and war contributions. The following period, 1626–1630, brought political and religious repressions [Schmidt 1848, vol. 2, pp. 32–47, 51, 58–65, 97–98, 110; Kotelko 1995, pp. 98, 146–147]. In 1633, a fire destroyed the southwest part of the town and the adjacent suburbs; other buildings were ruined in the summer during a siege. A difficult moment came in 1642 with the siege by an army of General L. Torstenson and in the following year by the Imperial army. The population was decimated by pestilence and famine. The number of inhabitants decreased from 13,000 to 5,000. Only 118 houses remained within the walls.⁶ Nevertheless, reconstruction started immediately after the war. The town took great efforts to erect a Protestant church [Schmidt 1848, vol. 2, pp. 112–140]. At the same time, municipal buildings and facilities were renovated. The town hall and its tower were refurbished [Merian 1650; Der Oder-Strohlm ante 1740; Schubert 1911, p. 28]. In the first stage, the council hall and chapel (1663) were rebuilt [Die Rathaus-Kapelle 1840; Schubert 1911, p. 33]. It was marked in the facade by a bay window in which the chancel was placed. The water tower, destroyed in 1633, was rebuilt in 1654. In the corners of the square there were water intakes, some of them still wooden, at least two of them had the form of fountains.⁷ The water fountains were probably built after the water supply system with higher pressure was put into operation. Located at the outlet of Długa Street in the southeast corner of the square, it had the form of a stone column topped with a Roman eagle. At the exit of Grodzka Street, in the northwest corner, the fountain had the form of a column with a sphere and a flame, on which a figure of Neptune was placed [Naso 1667, pp. 96–97; Lucae 1698, p. 921]. In 1693, the Świdnica Market Square was enriched with the first monument in the city—the Holy Trinity Column (the Throne of Grace) founded by Johann Joachim von Sinzendorf, starost of the duchy, which was a testimony of the founder's faith and served as an

wodna została odbudowana w 1654 roku. W narożach rynku funkcjonowały ujęcia wodne, częściowo jeszcze drewniane, co najmniej dwa z nich miały formy fontann⁷. Wodotryski powstały zapewne po uruchomieniu wodociągu o wyższym ciśnieniu. Miały postać kamiennych słupów: przy wylocie ul. Długiej w południowo-wschodnim narożu rynku zwieńczonego rzymskim orłem, u wylotu ul. Grodzkiej, w północno-zachodnim narożu, kulą z płomieniem, na której ustawiona była figura Neptuna [Naso 1667, s. 96–97; Lucae 1698, s. 921]. Rynek świdnicki w 1693 roku wzbogacił się o pierwszy w mieście pomnik – kolumnę Trójcy Świętej (Tronu Łaski) fundację starosty księstwa J.J. von Sinzendorfa, będącą świadectwem wiary donatora i pełniącą funkcję epitafium [Schubert 1911, s. 36]. Była to pierwsza kolumna wotywna z takim przedstawieniem na Śląsku⁸.

Domy wokół rynku podlegały przeobrażeniom z opóźnieniem, zapewne w większości dopiero w latach osiemdziesiątych, dziewięćdziesiątych XVII wieku, choć niektóre prace prowadzono tuż po wojnie, np. w pierzei wschodniej pod nrem 16, gdyż w dokumencie z 1653 roku mowa jest o nakazie zachowania przejścia do jatek w czasie przebudowy [Schubert 1911, s. 16]. Kilkanaście lat po wojnie kamienice wokół rynku wyróżniał bogaty wygląd. Były, jak pisał kronikarz, „wytworne i przyjemne” (*zierlich und herzlich*) [Naso 1667, s. 100]. Być może niektóre z nich odbudowywano po wybuchu wieży prochowej w 1667 roku. Na sposób budowy nie wpłynęły przepisy przeciwpożarowe z 1680 roku, nakazujące wznoszenie ścian ognioowych i murowanych kominów [Schmidt 1848, t. 2, s. 154, 171], gdyż w tym miejscu były już wcześniej. Prawdopodobnie nie wszystkie budynki wokół rynku w tym okresie kryła dachówka⁹. Wiele z nich zmieniło właścicieli, kamienica pod nrem 25 stała się rezydencją Hochbergów (1694), a pod nrem 1, na krótko, Christoph Wenzela von Nostitz-Rokitnitz, starosty księstwa [Nowotny 2016, s. 16]. Kamienice przejmowali mieszczańscy katolicy, jako jedyni mogący pełnić funkcje miejskie, umacniający pozycję finansową w przekształcającym się patrycjacie świdnickim.

Kamienice przebudowywano w typowej dla tego okresu szacie, podobnej do stosowanej we Wrocławiu, z sieciową kompozycją elewacji, z lizenami, najczęściej boniowanymi, uszakowymi opaskami okien, architektonicznymi portalami i dekoracją wypukłymi lustrami lub wklęsłymi podokiennikami¹⁰. Przekształcenia dotyczyły głównie północnej pierzei, o czym świadczą przykłady: kamienica nr 9 [Chorowska, Lasota 2013, s. 181] czy nr 10 i 11 (znane ze zdjęcia sprzed secesyjnej przebudowy) [Schweidnitz, Paradeplatz 1902]¹¹. Prawdopodobnie z początku XVIII wieku pochodzi też jedna z najbardziej ozdobnych fasad nr 7 (ryc. 2) [Chorowska, Lasota 2013, s. 295, il. s. 190]¹². Byłby to jeden z pierwszych przypadków zastosowania wielkiego porządku na kamienicy na Śląsku. W tym czasie od około 1705 roku we Wrocławiu wznoszono według projektów J.L. Hildebrandta pałac J.E. von Peina (Spätgenów, w końcu królewski) oraz G.Ch. Schreyvogla [Brzezowski 2005,

epitaph [Schubert 1911, p. 36]. It was the first votive column with a representation of the Holy Trinity in Silesia.⁸

The houses around the market square were subject to transformations with delay, most probably as late as in the 1680s and 90s, although some works were carried out immediately after the war, e.g., in the eastern frontage at No. 16, as the document of 1653 mentions the order to preserve the passage to the butcheries during the reconstruction [Schubert 1911, p. 16]. Several years after the war, the tenement houses around the market square were distinguished by rich ornaments. They were, as the chronicler described, “refined and pleasant” (*zierlich und herzlich*) [Naso 1667, p. 100]. Perhaps some of them were rebuilt after the explosion of a gunpowder tower in 1667. The method of construction was not influenced by the fire regulations of 1680, which mandated the erection of fire walls and brick chimneys [Schmidt 1848, vol. 2, p. 154, p. 171], as they had been introduced earlier at this location. However, probably not all buildings around the market square in that period were covered with tiles.⁹ Many of the tenements changed owners. One of the houses, No. 25, became the residence of the Hochbergs (1694), another, No. 1, though briefly, belonged to Christoph Wenzel von Nostitz-Rokitnitz—the starost of the duchy [Nowotny 2016, p. 16]. They were taken over by Catholic burghers, able to perform municipal functions, strengthening their financial position, in the transforming patriciate of Świdnica.

The tenement houses were rebuilt in a typical layout for this period, similar to that used in Wrocław, with a network façade composition, with lesenes, most often rusticated, windows with shouldered architraves, architectural portals and decoration with convex or concave apron ornamental panel under windows.¹⁰ The modifications mainly concerned the northern frontage, as evidenced by examples—tenement No. 9 [Chorowska, Lasota 2013, p. 181], or No. 10 and 11 (known from the photo before the Art Nouveau reconstruction) [Schweidnitz, Paradeplatz, 1902].¹¹ One of the most ornate facades, No. 7, probably also dates from the early eighteenth century (Fig. 2) [Chorowska, Lasota 2013, pp. 295, 190].¹² It would be one of the first cases of application of the giant order on a tenement in Silesia. In Wrocław, the palace of J.E. von Pein (the Spätgen family, finally royal) and G.Ch. Schreyvogel [Brzezowski 2005, pp. 72–76]. The house at 6 Market Square in Wrocław, possibly also by Hildebrandt, with such a facade layout, could also date from around 1700 [Hołownia 2006, p. 7].¹³ In both cases, similar architectural detail (with fine linear profiles) and stucco details (pilaster heads, festoon decorations with shells and acanthus tendrils) were introduced. The very composition of the facade, the dense rhythm of the giant order, the carved cornice above the central axis, the forms of the pediments, especially the reduced ones of the second

s. 72–76]. Wrocławski dom przy Rynku nr 6, być może też autorstwa Hildebrandta, o takim układzie fasady, mógł pochodzić z około 1700 roku [Hołownia 2006, s. 7]¹³. Na tych fasadach wprowadzono podobny detal architektoniczny (o drobnych, linearnych profilach) oraz sztukatorski (głowice pilastrów i dekoracje festonów z muszlą i wiciami akantowymi). Sama kompozycja elewacji, zagęszczenie rytmu wielkiego porządku, wykrępowany gzyms ponad środkową ośią, formy naczółków, zwłaszcza zmniejszone nadokienniki drugiego piętra, przypominają inny przykład stosowania wielkiego porządku w regionie; skrzydło północne kolegium jezuitckiego w Głogowie, powstałe zapewne według projektu J.B. Peintnera w 1715 roku. Źródła podobieństwa należy szukać we wzorowaniu się na tych samych pomysłach wiedeńskich. Sądząc z ryciny z początku XIX wieku, kamienica nr 8 też powstała w tym okresie¹⁴. W bloku śródmiejowym przebudowano istniejącą obecnie kamienicę nr 41 (w południowo-wschodnim narożu) z płaskimi lizenami i wycinanymi lustrami oraz szczytem i sąsiednią, widoczną na rysunku F.B. Wernhera [1744–1747] (na miejscu obecnego budynku nr 39–40). Czy już wówczas kamienice miały atyki charakterystyczne dla budynków barokowych w Świdnicy, trudno orzec. Architektura zwieńczeń nie jest w przypadku jedynej kompletnej fasady nr 7 spójna z całością.

Obudowę zniweczył pożar w 1716 roku, spłonęło 165 domów w mieście. W rynku objął on południową i zachodnią pierzeję oraz ratusz z apteką. Zniszczona została wieża ratuszowa [Schmidt 1848, t. 2, s. 155–156]. Tempo rekonstrukcji zarówno ratusza, jak i kamienic może wskazywać, że w tym okresie Świdnica podźwignęła się już z zapaści. W ciągu roku odtworzono wieżę z ozdobnym hełmem, dzwonami i zegarem. W kolejnych latach wyremontowano cały gmach. Od strony zachodniej ratusz otrzymał fasadę maskującą ściany szczytowe kramów. Nakryły je jednakowej wysokości niższe dachy, być może już naczółkowe¹⁵, osłonięte dwukondygnacyjnymi szczytami. Na planie Wernhera [1744–1747] widoczne jest sześć szczytów (trójszczytowy układ jest efektem przebudowy po zniszczeniach z okresu trzeciej wojny śląskiej) [Nowotny 2022]. W koszach dachów ustawiono posągi władców: Bolka I, Bernarda, Bolka II i cesarza Karola IV, substytuujące gotyckie figury, wykonane na początku XV wieku, ulokowane na wieży ratuszowej, a zniszczone w czasie pożaru w 1528 roku [Czerner, Lasota 1997, s. 88–90, 126]. Dekoracja odwoływała się do historii i tradycji samorządności miasta. Kompozycja zwieńczenia fasady, symetryczna i trójdzielna, nawiązywała do układów pałacowych. Symetrię podkreślało zastosowanie wielkiego porządku w części korpusu budynku pod środkowym szczytem, wyróżnionej też bogatszą formą oprawy okiennej z późnobarokowymi, wielokrotnie łamanymi naczółkami¹⁶. Przy pozostałych oknach zastosowano proste nadokienniki i płyciny podokienne z ozdobami wstęgowymi (jedynie zachowane). Usytuowanie portali w przyziemiu wynikało z potrzeb funkcjonalnych, a nie reguł kompozycyjnych. Główny

floor, are reminiscent of another example of the application of the giant order in the region: the northern wing of the Jesuit college in Głogów, probably built to a design by J. B. Peintner in 1715. The source of the similarity should be sought in Viennese ideas. Judging from the engraving from the beginning of the nineteenth century, the tenement house No. 8 was also built in this period.¹⁴ The existing house No. 41 (in the southeast corner) with flat lesenes and cut mirrors and a gable, and the neighboring house visible on Werhner's engraving [1744–1747] (on the site of the present building No. 39–40), were also rebuilt in the mid-market block. Whether the tenements already then had attics characteristic of Baroque buildings in Świdnica is difficult to say. In the case of the only complete facade of the building No. 7, the architecture of the finials is not consistent with the whole.

The housing was destroyed by a fire in 1716, and 165 houses burned down. The fire afflicted the southern and western frontages of the market square and the town hall with the pharmacy. The town hall tower was destroyed [Schmidt 1848, vol. 2, pp. 155–156]. The pace of the reconstruction of both the town hall and the tenements may indicate that in that period Świdnica had already recovered from the collapse. Within a year, the tower was reconstructed with an ornamental dome, bells and a clock. In the following years the whole building was renovated. From the western side, the town hall received a facade masking the gable walls of the stalls. They were covered with equally high jerkinhaed roofs¹⁵ with two-story gables. On Werhner's plan [1744–1747], six gables are visible—the present three-gable arrangement is the result of reconstruction after the destruction during the Third Silesian War [Nowotny 2022]. In the roof valleys there are statues of the rulers: Bolko I, Bernard, Bolko II and Emperor Charles IV, substituting the Gothic figures, made at the beginning of the fifteenth century, located on the Town Hall tower, and destroyed during the fire of 1528 [Czerner, Lasota 1997, pp. 88–90, 126]. The decoration referred to the history and tradition of self-government of the town. The composition of the facade's finial, symmetrical and tripartite, referred to the palace layout. The symmetry was emphasized by the use of giant order in the part of the building's body under the central gable, and by distinguishing it with a richer form of window-framing with late-Baroque, broken pediments.¹⁶ At the other windows simple window pediments and decorative panels under windows with ribbon ornaments were used (the only ones preserved to this day). The location of the portals in the ground floor was determined by functional needs rather than compositional rules. The main portal was located in the facade after the last window axis on the northern side. Made of yellow sandstone by J.Ch. Hampel¹⁷ in 1720. [Schubert 1911, p. 28; Hanulanka 1973, p. 244] it has an architectural shell with Corinthian columns supporting the balcony, on diagonally placed pedestals.¹⁸ A cartouche with the town's coat of

portal wstawiono w fasadzie pod ostatnią osią okienną od północnej strony. Wykonany z piaskowca przez J.Ch. Hampela¹⁷ w 1720 roku [Schubert 1911, s. 28; Hanulanka 1973, s. 244] ma architektoniczną obudowę z podtrzymującymi balkon kolumnami korynckimi, na ukośnie sytuowanych postumentach¹⁸. Na balustradzie umieszczono kartusz z herbem miasta. Fasadę dynamizowały wykępowania wysokiego gzymsu ponad osiami środkowymi każdego z trzech wyróżnionych członów. W bloku śródrynkowym przebudowano także budynek z apteką, który w miejsce wysokiego renesansowego szczytu zyskał barokową attykę¹⁹.

Po pożarze cech warzelników opłacił skonstruowanie nowego wodociągu ze źródeł w Witoszowie, zakończonego w 1720 roku ujęciem na rynku w formie fontanny [Schirrmann 1909, s. 39]. U miejscowego artysty G.L. Webera cech kramarzy zamówił ponadnaturalnej wysokości rzeźbę z piaskowca przedstawiającą Atlasa²⁰ (ryc. 1). Dekorację świdnickiego rynku uzupełniły inne dzieła Webera, dwie statuy świętych: Jana Nepomucena z 1718 roku i Floriana z 1720 roku²¹ oraz fontanna z grupą Neptuna, ukończona w 1723 roku²², ustawione w narożach ratusza i bloku śródrynkowego. Ufundowane zostały przez Johanna Antona von Schaffgotscha, starostę księstwa świdnicko-jaworskiego (o czym informują herby na cokole figury św. Floriana i basenie fontanny). Pozostałe dwa ujęcia wody na narożnikach rynku też otrzymały barokowe formy. W północno-wschodnim rogu wodotrysk został ulokowany przed średniowiecznym przegierzem, centralny obelisk zachowany do dziś, obecny wygląd ma od 1774 roku²³. W tym samym okresie fontannę w północno-wschodnim narożu udekorowano statuą²⁴ (ryc. 5).

W południowej pierzei zachowały się trzy domy renesansowe (nr 21, 23b, 26). Co najmniej trzy zostały przekształcone po pożarze. Dom Hochbergów nr 25 jako jeden z nielicznych został poddany kompleksowej przebudowie w latach dwudziestych XVIII wieku. Jej autorem mógł być świdnicki mistrz murarski F.A. Hammerschmidt, pracujący równocześnie dla Conrada E.M. Hochberga przy zamku Książ [Patzak 1930, s. 70–72; Chorowska, Lasota 2013, s. 172]. Wielkoporzędkowa fasada ma gierowane gzymsy nad każdym pilastrem i łamane naczółki oraz wysokie kompozytowe kapitele przypominające elementy wykorzystane na ryzalicie frontowej elewacji zamku. Najważniejszą ozdobą został portal balkonowy z 1737 roku, bardzo podobny do ratuszowego i zapewne pochodzący z tego samego warsztatu²⁵. Była to pierwotnie najwyższa kamienica w mieście, jej dach został obniżony po zniszczeniu w czasie oblężenia w 1757 roku [Nowotny 2016, s. 177]. Szczytu nie przesłaniała w całości niska attyka z figurami lub wazami widoczna na rysunku Wernhera [1744–1747]. Wielkoporzędkowe fasady nr 23a i 27 z trzydziestych XVIII wieku zaakcentowano symetrią i dynamiką form ukośnych pilastrów i kępowanych gzymsów (ryc. 1, 3, 4).

Zachodnia pierzeja została cała przekształcona (poza narożną fasadą nr 30). Zachowały się tylko

arms was placed on the balustrade of the balcony. The facade was probably made dynamic by the carved high cornice above the central axes of each of the three sections. In the mid-market block, the pharmacy building was rebuilt, which replaced the high Renaissance gable with a characteristic Baroque attic.¹⁹

After the fire, the brewers' guild paid for the construction of a new water supply system from the springs in Witoszów, which ended in 1720 with an intake in the market square [Schirrmann 1909, p. 39]. It was given the form of a fountain. An extraordinarily high sandstone sculpture of Atlas (Fig. 1) was ordered by the guild of stallholders from local artist G.L. Weber.²⁰ The decoration of the Świdnica Market Square was completed with other works by Weber: two statues of saints—St. John of Nepomuk from 1718 and St. Florian from 1720,²¹ and a fountain with a group of Neptune, completed in 1723.²² The fountains are situated at the corners of the town hall and the mid-market block. They were founded by Johann Anton von Schaffgotsch, starost of the Świdnica-Jawor duchy (as evidenced by the coats of arms on the base of the statue of St. Florian and the fountain basin). The other two water intakes in the corners of the square were also given Baroque forms. In the northeast corner, the water fountain was located in front of the medieval pillory, the appearance of the central obelisk was been retained from 1774.²³ In the same period, the fountain in the northeast corner was decorated with a figural form²⁴ (Fig. 5).

The houses of the southern and western frontage were severely damaged by fire. In the southern frontage, three Renaissance houses survived (No. 21, 23 b, 26). At least three were transformed. The Hochberg House, No. 25, is one of the few houses to undergo a comprehensive reconstruction in the 1720s. Its designer may have been the master master from Świdnica, F.A. Hammerschmidt, working at the same time for Conrad E.M. Hochberg at the castle in Książ [Chorowska, Lasota 2013, p. 172; Patzak 1930, pp. 70–72]. The giant-order facade has crimped cornices above each pilaster and broken pediments, as well as high composite capitals resembling the elements used on the avant-corps of the front facade of the castle. The most important decoration is the balcony portal from 1737, very similar to the Town Hall one and probably originating from the same workshop.²⁵ It was originally the tallest building in the town, its roof lowered after being damaged during a siege in 1757 [Nowotny 2016, p. 177]. The gable was not entirely obscured by the low attic with figures or vases seen in Werhner's drawing [1744–1747]. The large-scale facades of houses No. 23a and 27 from the 1830s were accentuated by symmetry and dynamic forms through the use of diagonal pilasters and crimped cornices (Fig. 1, 3, 4).

The western frontage (except for the corner facade No. 30) has been entirely transformed. Three facades have survived: No. 32, 35, and 36, all composed in the grand order with a high cornice restrained or broken

Ryc. 3. Fragment elewacji kamienicy nr 23a
 Fig. 3. Fragment of the facade of the house No. 23a

Ryc. 4. Barokowe drzwi kamienicy nr 25
 Fig. 4. Baroque door of the house No. 25

trzy fasady: nr 32, 35 i 36. Wszystkie skomponowane w wielkim porządku z wysokim krępowanym lub wylamanym pośrodku gzymsiem. Ponad oknami wprowadzono odcinkowe, kotarowe i łamane naczółki. Dekorację wzbogacają detal architektoniczny i orna-

in the middle. Above the windows, segmented, draped and broken pediments are introduced. The decoration is enriched with architectural and ornamental details—high Corinthian and composite capitals and panels, filling the entire free surfaces of the walls. Such facades were created until the 1740s. On the facade of the building No. 36 such dating is confirmed by characteristic forms of ornaments—corrugated bands and pincer elements.²⁶ The other two were probably renovated after being damaged during the Silesian Wars in 1757 or 1761. The stucco forms have features of late Silesian Baroque from the 1850s and 60s and are close to the already classicizing Viennese patterns.²⁷ The facade of the house No. 32 is closed above the cornice with a mezzanine form filling the half-gable. The other two have facades crowned with attics, on the house No. 36 in its original form, on No. 35 probably in a later form. The Baroque facades of other buildings on this frontage looked similarly. Tenement house No. 31 had a Baroque décor before its reconstruction after 1854 [Nowotny 2016, p. 226]. Research confirms major remodels at No. 33, 34 [Chorowska, Lasota 2013, pp. 265, 267]. The portal on tenement No. 34 bears the date 1717. Its facade was decorated with Baroque details [Frommann 1848; Schweidnitz, Paradeplatz 1902]. The unpreserved facades of houses No. 34 and at Grodzka No. 1 on drawings and photographs from the beginning of the twentieth century had a similar shape and disposition of window openings as in the neighboring buildings (Fig. 5).

On the north side, as mentioned, some of the tenements may have already received new Baroque facades before the fire. Most had four five-window axes and giant order (No. 1, 6–10, Fig. 5) [Lebrecht 1894; Fro-

mentalny, wysokie korynckie i kompozytowe kapitele i płyciny, wypełniające całe wolne powierzchnie ścian. Takie elewacje powstawały aż do lat czterdziestych XVIII wieku. Na fasadzie kamienicy nr 36 potwierdzają datowanie charakterystyczne formy ornamentów – karbowane wstęgi i elementy cęgowane²⁶. Dwie pozostałe prawdopodobnie były remontowane po zniszczeniach z okresu wojen śląskich z 1757 lub 1761 roku. Formy sztukaterii noszą cechy późnego baroku śląskiego z lat pięćdziesiątych, sześćdziesiątych XVIII wieku i są bliskie klasycyzującym już wzorom wiedeńskim²⁷. Fasadę domu nr 32 ponad gzymsem zamyka forma mezzanina wypełniająca półszczyt. Pozostałe dwie są zwieńczone attykami, na kamienicy nr 36 w formie pierwotnej, na nr 35 zapewne późniejszej. Podobnie wyglądały barokowe fasady pozostałych kamienic tej pierzei. O tej pod nrem 31 mamy informacje, że przed przebudową z około 1854 roku miała barokowy wystrój [Nowotny 2016, s. 226]. Badania potwierdzają gruntowne przebudowy pod nrem 33 i 34 [Chorowska, Lasota 2013, s. 265, 267]. Portal na kamienicy nr 34 nosi datę 1717 roku. Jej elewację zdobiły barokowe detale [Fromann 1848; Schweidnitz, Paradeplatz 1902]. Niezachowane fasady kamienic nr 34 i przy ul. Grodzkiej nr 1 na rycinach i fotografiach z początku XX wieku miały podobną do budynków sąsiednich bryłę i dyspozycję otworów okiennych (ryc. 5).

Po północnej stronie, jak wspomniano, część kamienic mogła otrzymać nowe barokowe fasady już przed pożarem. Większość miała cztery, pięć osi okiennych i wielki porządek (nr 1, 6–10; ryc. 5) [Fromann 1848; Lebrecht 1894]²⁸. Fasada nr 1 zachowała elementy późnobarokowego wystroju. Być może podobnie wyglądały elewacje nr 2, 4 i 5. Wąska dwuosiowa fasada nr 3 być może nadal miała renesansową dekorację.

Niezniszczona wschodnia pierzeja zachowała zapewne więcej renesansowych fasad (świadectwem są nry 14 i dziś neorenesansowa 13, zapewne też wąska nr 18). I tu z czasem dokonano barokowych przebudów. Powstały nowe fasady nr 15, 17 i narożna przy ul. Długiej nr 1. Kamienica narożna przy ul. Pułaskiego nr 2 i przyrynkowe nr 16 i 18 mogły też mieć formy barokowe. Zachowała się tylko elewacja pod nrem 15, ze środkową osią okienną podkreśloną zastosowaniem półkolumn w wielkim porządku oraz portalem architektonicznym z łamanym naczółkiem (ryc. 5).

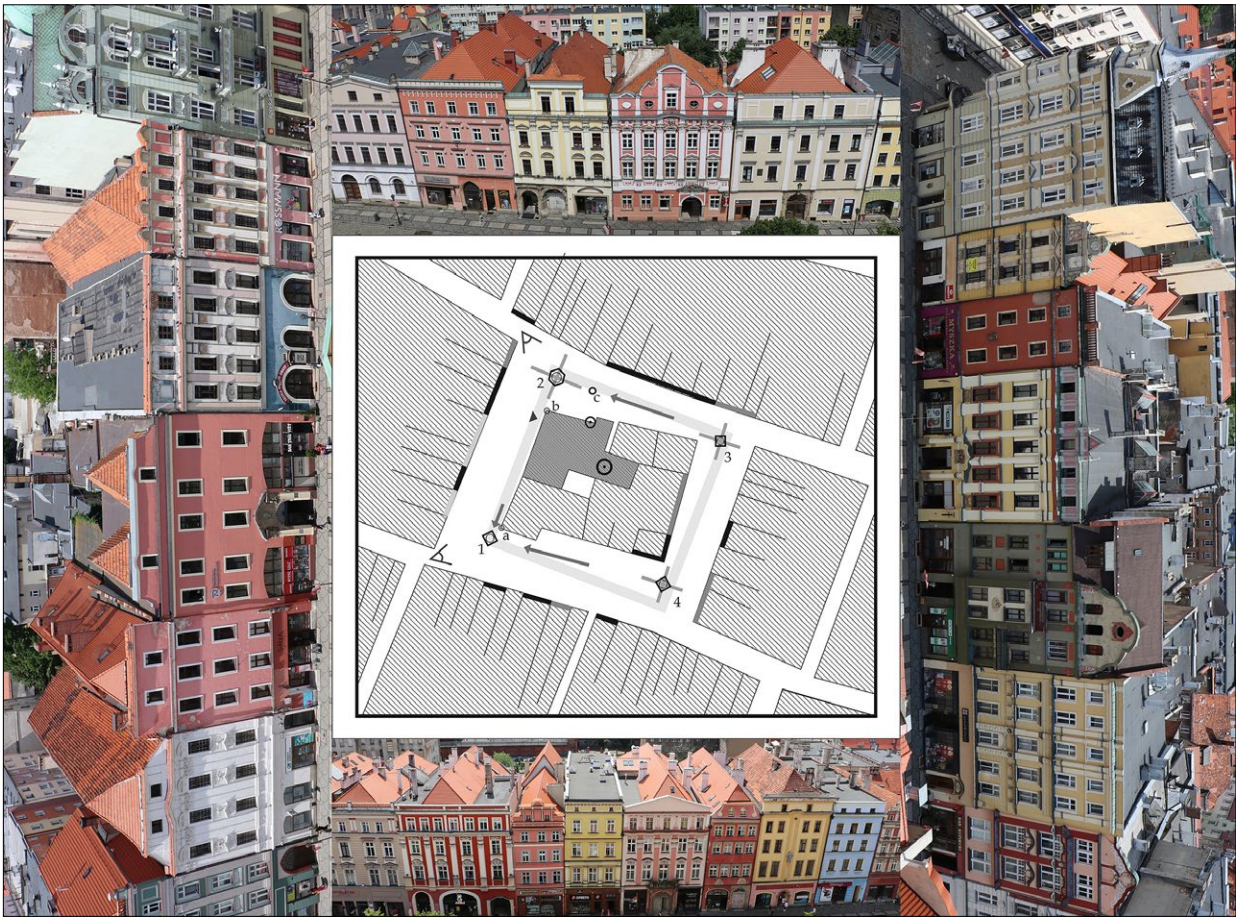
W barokowych przekształceniach zachowywano w większości bryłę obiektów, w wyjątkowych przypadkach prowadzono nadbudowy, tak że wszystkie kamienice zyskały podobną wysokość trzech kondygnacji z poddaszem. Rozpoczęto zmianę dachów na naczółkowe, co uwidoczniło się szczególnie w odbudowanych pierzejach południowej i zachodniej²⁹. W dwóch pozostałych następowało to już po zniszczeniach w czasach pruskich. Szczyty i półszczyty dekorowano w układzie architektonicznym. Coraz powszechniej wprowadzano rodzaj barokowej attyki [Chorowska, Lasota 2013, s. 178], flankując i łącząc ściankami z dekoracją porządkową tympanonowe, kształtowane poprzez obniżenie pierwotnych,

mann 1848].²⁸ Facade No. 1 retained elements of late Baroque decoration. Facades No. 2, 4 and 5 may have had a similar design. No. 3, narrow, two-axial, may still have had Renaissance decoration.

The eastern frontage, not destroyed by fire, probably retained more of the Renaissance facades (evidence of which are No. 14 and now Renaissance-Revival 13, probably also the narrow one, No. 18). However, it also underwent Baroque reconstructions over time. New facades were created for No. 15, 17, and the corner building at Długa Street, No. 1. The corner building at Pułaskiego Street, No. 2, and the market buildings, No. 16 and 18, may have also had Baroque forms. Only the facade of No. 15 survived, with its central window axis emphasized by half-columns in the giant order and an architectural portal with a broken pediment (Fig. 5).

Most of the Baroque modifications retained the body of the buildings, in exceptional cases superstructures were carried out, so that all tenements gained a similar height of three stories with a high attic. Roofs were replaced with hipped ones, which was particularly noticeable in this period in the southern and western frontages rebuilt after the fire.²⁹ In the two remaining frontages it happened after the destruction in Prussian times. Gables and half-gables were decorated in the architectural layout. A kind of baroque attic was more and more commonly introduced [Chorowska, Lasota 2013, p. 178], flanking and joining with walls with order decoration tympanum gables, shaped by lowering of original finials (No. 7, 8, 9, 10, 15, corner one at Pułaskiego Street No. 2, 23a, 25 and 35–37). The finial of the town hall's western facade took this form. It is possible that the facade No. 25 was modeled after it. The designer could have copied the mezzanine finial of the palace facade of Książ. Inferring from Werhner's engraving [1744–1747], where many Baroque, often doubled gables are still visible, and only a few attics, this second solution have been widespread only after the middle of the eighteenth century.³⁰ Such constructions were not yet widely used in Silesia and the neighboring countries. In the nearest metropolitan cities, gable roofs were either preserved, as in Wrocław and the Old Town in Prague, or replaced with ridge roofs, sometimes ornamented with low baluster attics, varied with tympanums. The model in this case was Vienna, where tenements were displaced by noble urban palaces [Brzezowski 2005, p. 51]. Probably the closest large city where the hipped roof was often used in tenements as well as an attic similar to that of Świdnica, ending smoothly with a cornice, was Innsbruck, then intensively developing, with which educated Świdnica burghers maintained contacts.³¹ The hipped roofs with Renaissance attics occurring there since the fire regulations of Maximilian I were thus replaced by Baroque forms.

The grand order was commonly used for the composition of the facades, as mentioned, possibly as early as the turn of the seventeenth and eighteenth centuries (No. 7 and with the use of rusticated lesenes No. 9).

Ryc. 5. Rynek w Świdnicy. Schemat barokowej aranżacji z: dominantą wieżą ratusza, fontannami Atlasa (1) i Neptuna (2) oraz czaszowymi po wschodniej stronie (3, 4), pomnikami św. Jana Nepomucena (a), św. Floriana (b) i kolumną Trójcy Świętej (c). Oznaczono osie koncentrycznej kompozycji oraz osie widokowe w płn. i pd. części rynku i ujęcia w widoku frontalnym wodotrysków figuralnych. W pierzejach oznaczono kamienice z zachowanymi elementami barokowego wystroju, nieistniejące obiekty z fasadami barokowymi i budynki, w których potwierdzono prace budowlane w okresie baroku (od najciemniejszego ocienienia); oprac. B. Ludwig

Fig. 5. Market in Swidnica. Scheme of the Baroque arrangement with: the dominant tower of the Town Hall, the fountains of Atlas (1) and Neptune (2) and the bowl fountains on the eastern side (3, 4), monuments of St. John of Nepomuk (a), St. Florian (b) and the column of the Holy Trinity (c). The axes of the concentric composition and the viewing axes in the north and south parts of the market and shots in the frontal view of figural fountains were marked. In the frontages tenement houses with preserved elements of Baroque décor, non-existent buildings with Baroque facades and buildings in which construction work from the Baroque period was confirmed (from the darkest shade) were marked; by B. Ludwig

szczyty (nr 7, 8, 9, 10, 15, narożna przy ul. Pułaskiego nr 2, nr 23a, 25 i 35–37). Taką formę uzyskało zwieńczenie fasady ratusza. Być może wzorem stała się fasada nr 25. Projektant mógł powielić mezzaninowe ukoronowanie fasady pałacu w Książu. Wnioskując z rysunku Wernhera [1744–1747], na którym widoczne jest jeszcze wiele barokowych, często podwójnych szczytów, a tylko parę attyk, to drugie rozwiązanie rozpowszechniło się dopiero po połowie XVIII wieku³⁰. Tęgo typu konstrukcje nie były jeszcze szeroko stosowane na Śląsku i w krajach sąsiednich. W najbliższych miastach metropolitalnych albo zachowywano dachy szczytowe, jak we Wrocławiu i na starym mieście w Pradze, albo zastępowano je kalenicowymi, czasem zdobionymi niskimi tralkowymi attykami, urozmaiconymi tympanonami. Wzorem był Wiedeń, gdzie kamienice wypierały szlacheckie pałace miejskie [Brzezowski 2005, s. 51]. Prawdopodobnie najbliższym dużym miastem, gdzie w tym okresie stosowano w kamienicach dach naczółkowy, jak i podobną do świdnickich, zakończ-

This type of palace facade structure, developed as early as the Renaissance in Italy, became widespread just after the mid-seventeenth century in the architecture of Vienna (beginning with the unpreserved Abensberg-Traun palace of 1655), and later in Prague (Chernin 1669–1673, Dietrichstein 1671). From the 1790s it became popular thanks to the designs of two leading Viennese architects, J.L. von Hildebrandt and J.B. Fischer von Erlach. It was recommended by theoreticians for burgher buildings in order to unify the frontages of buildings of different widths with the same rhythm of pilasters.³² The facades of the palaces were composed according to Baroque principles, emphasizing the symmetry of the building, for which purpose the central avant-corps was distinguished by an attic above the crowning cornice (in Vienna: Dietrichstein-Lobkowitz Palace 1685–1687, completed by Fischer von Erlach in 1710, Kaunitz-Liechtenstein 1689–1700, E. Zuccalli and D. Martinelli, in Prague

czoną płynnym gzymsem attykę, był Innsbruck, wówczas intensywnie rozwijający się, z którym utrzymywali kontakty wykształceni mieszkańcy³¹. Występujące tam od regulacji przeciwpożarowej Maksymiliana I (ok. 1500) dachy pogrążone z renesansowymi attykami zastępowano formami barokowymi.

Do komponowania fasad powszechnie stosowano wielki porządek, jak wspomniano, być może już od przełomu XVII i XVIII wieku (nr 7 i nr 9 z zastosowaniem boniowanych lizen). Ten rodzaj struktury elewacji pałacowej, opracowany już w renesansie we Włoszech [Smithers 2013, s. 157–170] rozpowszechnił się tuż po połowie XVII stulecia w architekturze Wiednia (poczynając od niezachowanego pałacu Abensberg-Traunów), a następnie Pragi (Czerminów, Dietrichsteinów). Od lat dziewięćdziesiątych XVII wieku stał się popularny dzięki projektom dwóch wiodących architektów wiedeńskich: J.L. von Hildebrandta i J.B. Fischera von Erlacha. Zalecany był przez teoretyków dla zabudowy mieszczańskiej w celu ujednolicenia jednakowym rytmem pilastrów pierzei budynków różnej szerokości³². Fasady pałaców na przełomie XVII i XVIII wieku komponowano zgodnie z barokowymi zasadami, akcentując symetrię budowli, w tym celu środkowy ryzalit wyróżniano zwieńczeniem ponad gzymsem koronującym attyką (w Wiedniu: pałac Dietrichstein-Lobkowitz, ukończony przez Fischera von Erlacha, Kaunitz-Liechtenstein, E. Zuccalli i D. Martinelli, w Pradze: Lobkowitzów). Czasem attyka ciągnęła się nad całą fasadą (pałac zimowy Eugeniusza Sabaudzkiego, Gartenpalais Trautson, Daun-Kinsky, w Pradze: Kaiserstein, Clam-Gallas). W Świdnicy wielki porządek znany był z elewacji kolegium jezuickiego (1664–1668). Na fasadach kamienic stosowano go początkowo z ujednoliconą rytmiką całej elewacji, następnie z podkreśleniem osi środkowej i najczęściej jej wysunięciem przed lico ściany poprzez ukośne ustawienie pilastrów³³. Dla zyskania symetrycznej kompozycji musiano bądź wstawiać okna w obszarze ściany działowej pierwotnych parcel (łączyła się z tym przebudowa pomieszczeń, dotyczyło to kamienic zniszczonych pożarem z 1716 r. nr 34–36, 7–9 oraz dodatkowo nr 15 i 17) lub zachowywano tylko cztery osie okienne, a pośrodku fasady umieszczano ukośny czy zdwojony pilaster albo dekorację sztukatorską (nr 6, 23a, 32 oraz 34 i 37) [Chorowska, Lasota 2013, s. 163–171, 181–182]. Główną oś podkreślano wykępowaniem gzymsu (nr 7, 23a, 27, 33, 35 i 36) i wstawieniem bogatych portali, z najbardziej rozbudowanym balkonowym w kamienicy nr 25. Zachowywano portale gotyckie (nr 5, 23a i 35) oraz podcienia (nr 33 i 1), ozdobną kamieniarkę z wcześniejszych okresów: gotycką, renesansową i manierystyczną (nr 6, 8, 26 i 27), czasem wplatając do nowych dekoracji, jak w portalu kamienicy nr 34. Architektura zyskiwała zdynamizowane formy dzięki stosowaniu ukośnie ustawianych pilastrów (nr 23a i 36), krępowaniu i gierowaniu gzymsów, w kamienicy nr 25 nawet nad każdym z pilastrów. Stosowano rozbudowane formy detalu architektonicznego, przede wszystkim wy-

the Lobkowitz palace 1702–1707). Sometimes the attic stretched over the entire facade (winter palace of Eugene of Savoy 1696–1723, Gartenpalais Trautson 1710–1712, Daun-Kinsky 1713, in Prague: Kaiserstein 1700–1703, Clam-Gallas 1713–1719). In Świdnica the giant order was known in this period from the facade of the Jesuit college (1664–1668). At first it was applied to the facades of townhouses with a uniform rhythm of the whole facade, later with emphasis on the central axis and most often its protrusion in front of the wall face through diagonal pilasters.³³ In this way, an attempt was made to emphasize the symmetry. While maintaining the layout of the interior [Chorowska, Lasota 2013, pp. 163–171, 181–182], in the case of five-axis buildings, in order to gain a symmetrical composition of the facade, changes had to be made due to the necessity of inserting a window in the area of the partition wall of the original plots (this was usually connected with the reconstruction of rooms, and this concerned tenements destroyed by fire in 1716, No. 34–36, 7–9 and exceptionally No. 15 and 17). In others, four window axes were used and a diagonal or doubled pilaster or stucco decoration was placed in the middle of the facade (No. 6, 23a, 32, 34 and 37). The main axis was emphasized with a crimped cornice (No. 7, 23a, 27, 33, 35 and 36) and rich portals, the most elaborate of which was the balcony portal in the building No. 25. Decorative stonework from earlier periods was preserved; Gothic portals (No. 5, 23a and 35) were sometimes incorporated with new decorations as in the portal of the building No. 34, Renaissance and Mannerist portals (No. 6, 8, 26 and 27) and even arcades (No. 33 and 1). The architecture gained dynamic forms thanks to the use of diagonally set pilasters (No. 23a and 36), crimped cornices, e.g. in the tenement No. 25 above each pilaster. Decorative, elaborate forms of architectural details were used, especially high cornices and impostes, composite capitals, as well as segmented pediments (No. 7), repeatedly broken and bent (No. 23a, 25, 33, 35, 36). They resemble the forms used from the end of the seventeenth century on Viennese palaces (Schönborn-Batthyány 1692, Schwarzenberg 1697, Daun-Kinsky 1713–1716, Trauston 1710–1712, Collatca. 1715–1725, Upper Belvedere 1721) or those in Prague (Morzin 1713/1714, Kaunitz 1725). The whole was complemented by rich stucco decoration of similar patterns. The tenements in Świdnica were given a palace-like character, clearly breaking with the traditional solution of a facade with a high gable and trying to give the whole frontage a unified, partition-like form.

The Seven Years' War brought more destruction to the town. In 1757, during the siege by the imperial army, the city suffered from cannon fire and flames.³⁴ The town hall tower and some of the market square houses were destroyed. Within a few years, the town hall tower was rebuilt [Nowotny 2022], then the western facade, possibly together with the reconstruction of the corner house containing the pharmacy, in which an oriel window was inserted.³⁵

sokie gzymsy i imposty, kompozytowe kapitele oraz naczółki odcinkowe (nr 7), wielokrotnie łamane i gięte (nr 23a, 25, 33, 35, 36). Przypominają one formy stosowane od końca XVII wieku na pałacach wiedeńskich (Schönborn-Batthyány, Schwarzenbergów, Daun-Kinskych, Trauston, Collato, Górny Belweder) czy praskich (Morzinów, Kaunitzów). Całość dopełniała bogata dekoracja sztukatorska o podobnych wzorach. Kamienicom świdnickim nadawano charakter pałacowy, wyraźnie zrywając z tradycyjnym rozwiązaniem fasady z wysokim szczytem i starając się nadać pierzjom ujednoliconą, parawanową formę.

Ponowne zniszczenie miasta przyniosła wojna siedmioletnia. W 1757 roku w czasie oblężenia przez wojska cesarskie ucierpiało od ostrzału armatniego i pożarów³⁴. Zniszczeniu uległy wieża ratuszowa i niektóre kamienice przyrynkowe. W ciągu kilku lat odbudowano wieżę, następnie dach ratusza, zwieńczenie i fasadę [Nowotny 2022], być może wraz z przebudową kamienicy narożnej mieszczącej aptekę, w której wstawiono wykusz³⁵. Kolejne zmiany dotyczyły bloku śródrzynekowego i łączyły się ze wzniesieniem w 1822 roku od południa gmachu teatru i z remontem hełmu wieży. Zmieniały się też fasady kamienic, otrzymując formy klasycystyczne, neostylowe i secesyjne. Zniszczenia przyniósł ostatni okres II wojny światowej i czas po niej. Część uszkodzonych kamienic rynkowych została poddana wyburzeniom (nr 7 i 8), ze względu na zachowane fasady podjęto ich odbudowę. Ostatecznie wymieniono tylko obiekty w narożu pierzei północnej (nr 11, ul. Pułaskiego 1–5) i wspomniane już w bloku śródrzynekowym. W miejsce klasycystycznych i neorenesansowych powstały budynki z lat sześćdziesiątych, siedemdziesiątych XX wieku, które obniżyły wartość krajobrazową pierzei, jednak nie zdeformowały przestrzeni rynku. Nie uszczupliły też dziedzictwa baroku. Zmianie uległy naczółkowe dachy (nr 1, 23a, 34 i 35), co zniekształciło bryłę budynków. Blok śródrzynekowy był tylko częściowo remontowany. Stopniowa degradacja dotyczyła zwłaszcza wieży ratuszowej i doprowadziła do jej zawalenia w trakcie prac poszerzających sąsiednie przejście (ul. Wewnętrzna) w 1967 roku [Nowotny *et al.* 2012, s. 30–55; Dobkiewicz, Nowotny 2022]. Podjęta po kilkunastu latach, popierana przez lokalną społeczność, inicjatywa odbudowy została zwieńczona sukcesem dopiero w 2012 roku. Pomimo ewidentnych różnic, nie tylko konstrukcyjnych, ale i architektonicznych, dominanta spełnia swą rolę urbanistyczną, a hełm nadaje sylwecie barokowy charakter.

Rynek w Świdnicy zyskał wyróżniającą się wśród innych na Śląsku barokową formę. Pierzeje zdominowały fasady kamienic w wielkim porządku, zwieńczone niskimi szczytami i attykami. Stworzyły tym samym ujednolicone, rytmicznie zakomponowane ściany architektoniczne placu, przypominające zabudowę planowo powstających placów francuskich czy angielskich. Wynikało to nie z zarządzenia, a ze wspólnych upodobań, poczucia ładu i harmonii świdnickich patrycjuszów. Dzięki hojnym donacjom mieszczan i magi-

The next changes concerned the mid-market block, and were connected with the erection of the theatre building from the south, in 1822, and another repair of the tower's helmet. At the same time, the facades of the tenement houses also changed, taking on classicist forms, and later on Revival style and Art Nouveau. Further destruction was brought after the Second World War. Some of the tenement houses near the market damaged in time were demolished (No. 7 and 8), however, due to the preserved facades, their reconstruction was undertaken. Ultimately, only two buildings in the frontage and the already mentioned two in the mid-market block were demolished. The classicist and neo-Renaissance tenement houses were replaced by buildings in the 60s–70s of the twentieth century (No. 11, Pułaskiego Street No. 1–5), which significantly reduced the landscape value of the frontage, but did not deform the space. Nor did they diminish the legacy of the Baroque. The hipped roofs (No. 1, 23a, 34 and 35) were also changed, which distorted the shape of the buildings, especially in the views from above, e.g., from the town hall or cathedral tower. The mid-market block, which was not destroyed during the war, was only partially renovated. The gradual degradation concerned primarily the town hall tower and led to its collapse during the works widening the adjacent passage (Wewnętrzna Street) in 1967 [Nowotny *et al.* 2012, pp. 30–55; Dobkiewicz, Nowotny 2022]. The reconstruction initiative, undertaken after several years, supported by the local community, was crowned with success as late as in 2012. Despite the obvious differences, not only structural but also architectural, the rebuilt dominant essentially fulfils its urban role. However, the widespread transformations of the Baroque period have imposed upon the Market Square its current appearance.

The Market Square in Świdnica was given a Baroque form, unique among others in Silesia. The frontages were dominated by the facades of the townhouses in giant order, crowned with low gables and attics. In this way they created uniform, rhythmically composed architectural walls of the square, resembling buildings of planned French or English squares. This was the result not of an executive order but of the common tastes, sense of order and harmony of the patricians of Świdnica. Thanks to the generous donations of the patricians and the magistrate, it received the richest equipment with small architecture in Lower Silesia. The spatial composition of the urban interior was shaped by the architecture of the town hall and the arrangement of monuments and fountains. These are decorative objects and most of them are of very high artistic value. Their location, and thus their influence on the composition of the space, can be considered accidental, resulting from the location of the town hall or waterworks outlets. However, the positioning of the Town Hall facade, the arrangement of the figures and sculptural groups was certainly carefully planned. The first of the monuments, the Holy

stratu Rynek otrzymał najbogatsze na Dolnym Śląsku wyposażenie w małą architekturę. Kompozycję przestrzenną wnętrza urbanistycznego ukształtowała architektura ratusza oraz aranżacja pomnikami i fontannami. Są to obiekty dekoracyjne, w większości o bardzo wysokich walorach artystycznych. Ich usytuowanie, a więc wpływ na kompozycję przestrzeni, można uznać za przypadkowe, wynikające z położenia ratusza czy wypływów wodociągów. Z całą pewnością jednak starannie zaplanowane zostało ustawienie fasady ratuszowej, zaaranżowanie figur i grup rzeźbiarskich. Pierwszy z pomników – kolumna Trójcy Świętej, zaznaczył kaplicę, która wróciła na średniowieczne miejsce w gmachu ratusza i podkreśliła rolę ul. Grodzkiej i północnej części Rynku. Fontanny Atlasa i Neptuna zostały zwrócone frontową stroną w kierunku tej ulicy, wraz z figurami świętych na narożach północnym i południowym weszły do zespołu dekoracji nowej fasady ratusza.

Najważniejsze akcenty – fontanny figuralne, flankują fasadę ratusza i wyznaczają węzły kompozycyjne układu, pierwszy ciągu ul. Grodzkiej, wiodącej niegdyś od zamku, w czasach baroku zamienionego na klasztor Kapucynów, i ul. Pułaskiego z prowadzącą ku północy ul. Franciszkańską do kościoła Franciszkanów i pałacu opatów krzeszowskich, oraz drugi na przebiegu ul. Kotlarskiej z zespołem klasztornym Urszulanek i ul. Długiej, prowadzącej do kościoła parafialnego, w czasach baroku świątyni Jezuitów. Te główne trakty podkreśliły też krótkie osie widokowe skierowane na fontanny i kolumnę Trójcy Świętej w północnej i południowej części Rynku. Powstał układ z akcentowaniem narożników i podkreśleniem równoległych osi skierowanych w tę samą stronę, ku zachodowi. Najważniejszy widok wnętrza urbanistycznego stworzono od strony wlotu ul. Grodzkiej. Ukazywał fasadę ratuszową z górującą nad nią dominantą wieży oraz frontálną ekspozycję portalu ratuszowego i fontanny Neptuna, a w głębi fontanny Atlasa.

Program przekazu propagandowego Rynku mógł być postrzegany jako manifestacja katolicyzmu i lojalizmu. Kolumna Trójcy Świętej była wyrazem wiary fundatora. Fontanna Neptuna, upamiętniając godności urzędowe Schaffgotschów, stawała się równoczesnym świadectwem lojalności wobec władzy cesarskiej. Figury świętych opiekunów łączyły się z tradycyjnym kultem świętych przywracanych przez Kościół katolicki. Włączenie do dekoracji fasady ratuszowej figur książąt odwoływało się do historii księstwa, podkreślało znaczenie i długą tradycję miasta. Przedstawienia Atlasa i Neptuna symbolizowały zwycięstwo i nadzieję na dobre rządy.

Rynek świdnicki został jedynym tego rodzaju barokowym placem w regionie. Wzorem były, znane wielu patrycjuszom świdnickim, rynki i place miast stołecznych Wiednia i Pragi, czy odbudowywanego po bardzo dotkliwych zniszczeniach w okresie wojny trzydziestoletniej Ołomuńca. Stanowi przykład kompleksowego rozwiązania, w którego skład wchodzi elementy architektury i urbanistyki, powstałe etapami i spontanicznie, lecz tworzące spójną, doskonale zakomponowaną całość.

Trinity Column, marked the chapel, which returned to its medieval location in the Town Hall building and emphasized Grodzka Street and the northern part of the Market Square. The fountains of Atlas and Neptune with their front sides facing this street, together with the statues of saints at the northern and southern corners, became part of the decoration of the new Town Hall facade.

The most important accents—figural fountains—flank the town hall's facade and mark two composition nodes of the layout: the first one—along Grodzka Street, which used to lead from the castle, turned into a Capuchin monastery during the Baroque period, and Pułaskiego Street with Franciszkańska Street leading to the Franciscan church and the palace of the Krzeszów abbots, and the second one—along Kotlarska Street with the Ursuline convent complex and Długa Street leading to the parish church. Franciszkańska to the Franciscan church and the palace of the abbots of Krzeszów, and the other one along Kotlarska Street with the Ursuline convent complex and Długa Street, leading to the parish church, in Baroque times the Jesuit temple. These main routes were also emphasized by short viewing axes directed at the fountains and the Holy Trinity column in the northern and southern parts of the square. The result was a layout with accentuated corners and parallel axes pointing in the same direction—towards the west. The most important view of the urban interior was created from the side of the Grodzka Street inlet. It showed the facade of the town hall with the tower dominating over it and the frontal exposition of the town hall portal and Neptune's fountain, with Atlas' fountain in the background.

The propaganda message program of the Market Square could be seen as a manifestation of Catholicism and loyalty. The Holy Trinity Column was an expression of its founder's faith. The Neptune Fountain, commemorating the Schaffgotschs' official dignities, became a simultaneous testimony of loyalty to imperial power. The statues of saintly guardians were connected with the traditional cult of saints restored by the Catholic Church. The inclusion of figures of princes in the decoration of the town hall facade referred to the history of the duchy, emphasized the importance and long tradition of the city. The images of Atlas and Neptune symbolized victory and hope for good governance.

The Świdnica Market Square became the only Baroque square of its kind in the region. It was modeled on the markets and squares of the capital cities of Vienna and Prague, known to many patricians of Świdnica, or Olomouc, which was being rebuilt after being severely damaged during the Thirty Years' War. It is an example of a complex solution, consisting of architectural and urban planning elements, created in stages and spontaneously, but forming a coherent, perfectly composed whole.

Bibliografia / References

Materiały źródłowe / Sources

- Cureus Joachim, *New vermehrete Schlesische Chronica unnd Landes Beschreibung*, Jena 1625.
- Der Kayserlichen vnd Khöniglichen Stadt Breszlaw Auffß neu umgefertigte, vermehrte und verbesserte Bau-Ordnung*, Breslau 1668.
- Der Oder-Strohm von seinen Ursprung durch Ober und Nieder Schlesien*, mapa ante 1740, <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/20773> (dostęp: 20 IX 2023).
- Die Stadt Schweidnitz*, Plan widokowy miasta wg rysunku z 1623 r., Schubert 1911, s. 24.
- Fromann Hugo, [Świdnica, rynek], Schweidnitz po 1848, <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/29107/edition/40647/content> (dostęp: 20 IX 2023).
- Kosmann Johann W., *Die Geschichte der Stadt Schweidnitz*, Breslau 1786.
- Sturm Leonhard Ch., *Nicolai Goldmanns vollständige Anweisung zu der Civil-Bau-Kunst*, Braunschweig 1699.
- Lebrecht Georg, *Der Marktplatz von Schweidnitz*, litografia, 1894, na podst. ryc. 1813, Muzeum Dawnego Kupiectwa w Świdnicy, por. Schubert 1911, s. 19, 21, 22, 41.
- Lucae Friedrich, *Schlesiens curiose Denckwürdigkeiten, oder vollkommene Chronica von Ober- und Nieder- Schlesien*, Frankfurt am Mann 1698.
- Merian Matthäus, *Schweidnitz*, [w:] *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*, Frankfurt am Main 1650, s. 177, 179.
- Naso Efreim I., *Phoenix redivivus, ducatum Svidnicencis [et] Javroviensis*, Breßlau 1667.
- Ring Obstmarkt*, pocztówka, 1895–1900, <https://polska-org.pl/3429814,foto.html?idEntity=550430> (dostęp: 20 IX 2021).
- Schweidnitz, Paradeplatz*, pocztówka, 1902, <https://polska-org.pl/671204,foto.html?idEntity=550431> (dostęp: 20 IX 2021).
- Sturm Leonhard Ch., *Vollständige Anweisung alle Arten von Bürgerlichen Wohn-Häusern wohl anzugeben*, Augsburg 1721.
- Wernher Friedrich B., *Plan von Schweidnitz*, 1744–1747, rys. Schubert 1911, s. 350.
- Wernher Friedrich B., *Rathaus und Revier in Schweidnitz*, ok. 1750, rys. Schubert 1911, s. 31.
- Chorowska Małgorzata, Goliński Mateusz, *Rozwój przestrzenny miasta i architektura do 1740 roku*, [w:] Świdnica, Atlas 2008.
- Chorowska Małgorzata, Lasota Czesław, *Początki kamienic na przykładzie zachodniej pierzei rynku*, [w:] Świdnica, Atlas 2008.
- Chorowska Małgorzata, Lasota Czesław, *Kamienica mieszczańska w Świdnicy*, Wrocław 2013.
- Czerner Rafał, Lasota Czesław, *Blok ratuszowy w Świdnicy do połowy XVI w.*, Wrocław 1997.
- Czerner Rafał, Lasota Czesław, *Rozwój zabudowy bloku wewnętrznego rynku w średniowieczu i jego przekształcenie w czasach nowożytnych*, [w:] *AHMP* 2008.
- Die Rathaus-Kapelle zu Schweidnitz*, Schweidnitz 1840.
- Dobkiewicz Andrzej, Nowotny Sławomir, *Wieża ratuszowa w Świdnicy*, 2022, <https://historia-swidnica.pl/wieza-ratuszowa-w-swidnicy> (dostęp: 20 III 2023).
- Goliński Mateusz, *Wokół socjotopografii późnośredniowiecznej Świdnicy*, cz. 2, Wrocław 2003.
- Hanulanka Danuta, Świdnica, Wrocław 1973 (wyd. 2).
- Hołownia Ryszard, *Jan Łukasz Hildebrandt a rezydencja władców we Wrocławiu*, „Quart” 2006, nr 2.
- Kolbiarz Artur, *Early baroque sculpture in Lower Silesia and Johann Georg Bendl*, „Umeni” 2016, nr 64 (1).
- Kotelko Stanisław, *W średniowieczu – od początków miasta do 1525 r. Od przejścia pod panowanie Habsburgów do wojen napoleońskich*, [w:] Świdnica, red. Waclaw Korta, Wrocław 1995.
- Landsberger F., *Eine barocke Marienstatue des Bildhauers Hampel*, „Schlesische Monatshefte” 1932, t. IX, nr 4.
- Ludwig Bogna, *The role of fountains in the urban space of Habsburg Silesia in modern times*, „Architectus” 2021, nr 32 (66).
- Mitterhuber E., *Alberto Comesina*, 2015, <https://www.artistiticesi-ineuropa.ch/deu/comesina-a-deu.html> (dostęp: 20 IX 2021).
- Mitterhuber E., *Santino Bussi*, 2014/2015/2018, <https://tessinerkuenstler-ineuropa.ch/deu/bussi-s-deu.html> (dostęp: 20 IX 2021).
- Nowak Romuald, *Maria Zwycięska na śląskich kolumnach maryjnych*, „Quart” 2012, nr 4 (26).
- Nowotny Sławomir *et al.*, *Wieża ratuszowa*, Świdnica 2012.
- Nowotny Sławomir, Świdnicki Rynek, cz. 1: *Kamienice mieszczańskie*, Świdnica 2016. Nowotny Sławomir, *XVIII-wieczny opis Świdnicy*, cz. 1, 2019, <http://historia-swidnica.pl/xviii-wieczny-opis-swidnicy-cz-i> (dostęp: 20 IX 2021).
- Nowotny Sławomir, *Ratusz: deszcz kul i bomb*, <https://historia-swidnica.pl/ratusz-deszcz-kul-i-bomb> (dostęp: 20 V 2023).
- Ostowska Danuta, *Jerzy Leonard Weber rzeźbiarz śląski epoki baroku*, „Rocznik Sztuki Śląskiej” 1963, nr 2.
- Patzak Bernhard, *Der schlesische Baumeister Felix Anton Hammerschmidt und sein Bau des Grüssauer Prälatenhauses in Schweidnitz*, „Der Wanderer im Riesengebirge” 1930/50, nr 5.

- Schirrmann Wilhelm, *Chronik der Stadt Schweidnitz*, Schweidnitz 1909.
- Schmidt Friedrich J., *Geschichte der Stadt Schweidnitz*, t. 1–2, Schweidnitz 1846–1848.
- Schubert Heinrich, *Bilder aus der Geschichte der Stadt Schweidnitz*, Schweidnitz 1911.
- Schweidnitz in J. 1636*, [w:] Heinrich Schubert, *Bilder aus der Geschichte der Stadt Schweidnitz*, Schweidnitz 1911, s. 51.
- Smithers Tamara, *Renovatio of the Campidoglio and Michelangelo's use of the giant order*, [w:] *Perspectives on public space in Rome*, red. Gregory Smith, Jan Gadyne, Routledge 2013.
- Wyrzykowska Małgorzata, *Śląsk w orbicie Wiednia*, Wrocław 2010.
- Zabłocka-Kos Agnieszka, *Rozwój Świdnicy w latach 1740–2005*, [w:] Świdnica, Atlas 2008.
- Zimmermann Friedrich A., *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*, t. 5, Brieg 1785.

- ¹ Lub trzecie, po Wrocławiu i Głogowie, liczące w XVI w. ok. 11 tys. mieszkańców, Schirrmann 1909, s. 25; Kotelko 1995, s. 76, 98.
- ² Powtórzył to podróżnik w „Journal von und für Deutschland“, 1798, zob. Nowotny 2019.
- ³ W *Atlasie miast* [Chorowska, Golinski 2008, s. 12; Zabłocka-Kos 2008, s. 13] te akapity są dość uproszczone.
- ⁴ Ok. 1000 domów [Zimmermann 1785, s. 269].
- ⁵ Co nie zostało w pełni zrealizowane, Schmidt 1846, t. 1, s. 331–332; Schubert 1911 s. 418.
- ⁶ Za rękopisem Zimmermann, 1785, s. 290.
- ⁷ O historii nowożytnych fontann w miastach śląskich zob. Ludwig 2021, s. 3–15.
- ⁸ Na temat barokowych pomników w miastach śląskich pisali: Baruchesn 1931; Adamczewska 1985, Wyrzykowska 2010, s. 163–165; Nowak 2012.
- ⁹ Wskazywałby na to kolor dachów pierzei północnej i zachodniej na obrazie z ok. 1690 r. w kaplicy św. Józefa w kościele parafialnym w Świdnicy. Nakaz krycia dachówką obowiązywał dopiero od 1751 r., Schmidt 1848, t. 2, s. 251; Schubert 1911, s. 20.
- ¹⁰ We Wrocławiu stosowana od lat 70. XVII w., Brzezowski 2005, s. 55–61, 69–70, 84.
- ¹¹ Być może kamienica nr 12 też je przypominała, w 1956 r. została oceniona jako barokowa. Choć na ryc. z 1813 r. [Lebrecht 1894] wygląda na klasycystyczną. Por. Chorowska, Lasota 2013, s. 301.
- ¹² Nie z lat 60. XVII w., jak sugeruje Nowotny 2016, s. 53.
- ¹³ Brzezowski 2005, s. 257 datuje na lata 20.–30. XVIII w.
- ¹⁴ Sprzed 1739 r., Chorowska, Lasota 2013, s. 298.
- ¹⁵ Choć na rysunku Wernher [1744–1747; 1750] przedstawił dachy szczytowe. Wysokie dachy, zwane niemieckimi, w tym okresie uważano za nieekonomiczne i zalecano stosowanie dachów francuskich, o kącie nachylenia 60° lub rozwiązania, również francuskiego, dachów mansardowych, Der Kayserlichen 1668, s. VIII; Goldmann, Sturm 1699, tab. (J.C. Böcklin) 5, s. 25, tłum. Brzezowski 2005, Aneks, s. 322.
- ¹⁶ Musiały zostać wprowadzone w 2. połowie XVIII w., po zniszczeniach z wojen śląskich, por. rysunek Fromann po 1848. Zastąpiły je formy klasycystyczne.
- ¹⁷ Rzeźbiarz z Ząbkowic, twórca figury św. Jana Nepomucena w Dzierżoniowie (1733) i Matki Boskiej na moście w Ząbkowicach (1721), Landsberger 1932, s. 117–121.
- ¹⁸ We Wrocławiu wstawiono analogiczne we wspomnianym domu przy Rynku nr 6 i w domu Schlegenbergów przy ul. Wita Stwosza 12 oraz Hornsów, ul. Szewska 48, Brzezowski 2005, s. 91.
- ¹⁹ Plan z 1623 r. [Die Stadt Schweidnitz 1623] ukazuje szczyt z chorągiewką, panoramy z ok. 1650 r. [Merian 1650; Der Oder-Strohm ante 1740] szczyt renesansowy, a na rysunku Wernhera [1744–1747; 1750] widoczna jest attyka. Por. Czerner, Lasota 1997, s. 125. Musiała istnieć krótko, nie ma jej na rys. z 1813 r. [Lebrecht 1894]
- ²⁰ Rzeźbiarz osiadły w Świdnicy w końcu XVII w. Tworzył kamienne rzeźby Jowisza i Herkulesa w Bolesławcu (1701) oraz rzeźby ogrodowe w Henrykowie (1702). Od 1703 r. współpracował z Riedlem przy wystroju kościoła Jezuitów w Świdnicy. W latach 1723–1725 zrealizował ołtarz główny kościoła parafialnego w Bolesławcu, a w latach 1711–1730 rzeźby do kaplicy bł. Czesława przy kościele Dominikanów we Wrocławiu, Ostowska 1963, s. 92–116, Kolbiarz 2016, s. 44–56.
- ²¹ Chronostych. Por. Schirrmann 1909, s. 39.
- ²² Data w chronostychu. Nie 1732 r., jak w większości opracowań.
- ²³ Data na obiekcie.
- ²⁴ Widoczna na rysunku z 1813 r., Lebrecht 1894.
- ²⁵ Wykazuje analogie do portalu nieistniejącego domu Hochbergów w Legnicy (1717) i wspomnianej już kamienicy nr 6 przy Rynku wrocławskim, Chorowska, Lasota 2013, s. 185; Brzezowski 2005, s. 90–92.
- ²⁶ Por. dekorację fontanny z 1727 r., portalu przy ul. Kościelnej 9 z datą 1738 r.
- ²⁷ Z kręgów Fischerów; A. Camesiny (1675–1756), autora sztukaterii w pałacach belwederskich i S. Bussiego (1664–1736), nadwornego sztukatora wiedeńskiego pracującego w kaplicy elektorskiej we Wrocławiu, Chorowska, Lasota 2013, s. 182, 260; Mitterhuber 2014/2015/2018 i 2015.
- ²⁸ Datowanie potwierdzają formy nadokienników: proste, odcinkowe i trójkatne.
- ²⁹ Por. plany: Die Stadt Schweidnitz 1623; Wernher 1744–1747.
- ³⁰ Stosowane w drugiej fazie barokowej przebudowy, Rynek 35 (analog. Pułaskiego 24, Kościelna 9, Długa 8, Grodzka 14). Na rysunku Wernhera nie widać dachów pierzei południowej rynku i ul. Grodzkiej (obecnie nieistniejących). Rys. Lebrecht 1894.
- ³¹ Studiował tam np. Gotfried Kehler właściciel kamienicy nr 34, Nowotny 2016, s. 255.
- ³² Zasady N. Goldmanna, z pochodzenia wrocławianina, podawane przez L.Ch. Sturma 1721, s. 10.
- ³³ Ze względu na okres przebudowy rynek w Świdnicy prezentuje największy zespół barokowych kamienic wielkoporzadkowych na Śląsku. W innych miastach zachowały się liczniej starsze obiekty (np. Wrocław, przed wojną Brzeg)

lub były to miejscowości znacznie mniejsze (Kamienna Góra).

³⁴ Spłonęły 164 domy, Zimmermann 1785, s. 293.

³⁵ Świadczą o tym kostkowe gzymsy, nadokienniki na konsolkach, attyka, pomimo przekazu Schuberta [1911, s. 28], że ratusz dotrwał do jego czasów w formach z lat 1717–1726.

Hanulanka [1973, s. 140] stwierdza, że XIX-wieczny remont ujął dużo cech pierwotnych. Trudno określić czas przebudowy, na rycinie Fromanna [ok. 1848] są widoczne jeszcze formy barokowe. Być może wykorzystano starszy widok.

Streszczenie

Rynek świdnicki stanowi przykład kompleksowego rozwiązania, w którego skład wchodzi elementy architektury i urbanistyki, powstałe etapami i spontanicznie, lecz tworzące spójną, doskonale zakomponowaną całość. To wyjątkowe wnętrze urbanistyczne zachowało w dużej mierze wygląd z dwóch etapów przebudowy w okresie dojrzałego i późnego baroku. Nadały one średniowiecznej strukturze miejskiej nową szatę o wyróżniających się specyficznych formach. Artykuł stara się scharakteryzować specyficzne formy i rozwiązania urbanistyczne tego cennego wnętrza urbanistycznego.

Abstract

The Market Square in Świdnica is an example of a complex solution consisting of architectural and urban planning elements, created in stages and spontaneously, but forming a coherent, perfectly composed whole. This unique urban interior has retained much of its appearance from two stages of reconstruction in the middle and late Baroque periods. They gave a new look of distinctive specific forms to the medieval urban structure. The paper characterizes the specific forms and urban solutions of this valuable urban interior.